

Pae ora | se ataeao ola lei mo tino Niusila

Te Lauga mo te Fakanofoga a te Malo mo tulaga o te Ola Lei: 2022–2024

E ngā mātāwaka huri noa, tēnā koutou katoa

A te sekita o te ola lei e malosi kii te fakavaega: ne tino galue kola e lasi te atamai kae galue malosi, se fenua e kau malosi ki ei kae loto fiafia o galue, mo te mafai o galue fakatasi ke maea katoa galuega e tau o fai. Kae e iloa ne tatou me e uke avanoaga o fakalei ei te manakoga ke atiake se ataeao gali mo tulaga o te ola lei kae fai galuega lei atu mo tatou katoa.

Ko to leva, i loto i fakatokaga mo fua o tulaga o te ola lei, e isi ne fakapotopotoga o tino e tumau loa te se lei a galuega e fai mo latou kae tiakina faeloa: Māori, tino o te Pasefika, tino se katoatoa, mo latou kola e lasi te faka kesekesega o latou ona ko tulaga o olotou ola lei, tuu mo faifaiga, ko lanu o latou, tino i totoga o latou me se tagata io me se fafine, koga e nofo iei, te aofaki olotou sene e maua mo nisi tulaga aka.

Se faifaiga o te ola lei fou tela ka onono o fesoasoani ki fakalavelave ko leva ne isi kae faite ne ia se faifaiga tela Te Tiriti-ke fakasolo fakalei, e fakapau, e solosolo lei, kae whānau-fakautu ki ei. I te faiga pena, ka tumau, kae lei, e faigofie o fai, kae ke faka mautu me isi se ataeao mo tupulaga gasolo kae mafai o agā a fakalavelave o aso mai mua.

Te tou visona e faigofie: kola e mafai ne tino Niusila katoa o faka katoa te taumafaiga iei pae ora (se ataeao malosi). Tona uiga a tino mo whānau ka ola leva atu i se ola lei gali, ko lasi kii te lei o te ola lei mo tulaga o te olaga, e aofia katoa tino kae maise te tumau o te fakai mo fenua, kae ola i enivalomene kola e tumau te ola lei iei.

Te Lauga mo te Fakanofoga a te Malo e fakamina ei a fakamoemoega o te Malo e uiga mo fakanofonofoga mo te ola lei ke mafai o isi mo fai galuega, i va faka taugasoa mo mafuaga o galuega ke puipuigina, ke fakamalosi te fakalei o te ola lei pela foki mo te ola lei saukatoa, e mafai o fakatino a te fakapagatasi o mea, kae ke fakamaua pae ora.

E se mafai ne tatou o maua se mea i se po e tasi: e manakogina taimi, ko tatou katoa mo fakapotopotoga mo tino i te tou sekita o te ola lei ke luku fakatasi. Mo te vaitau tenei Lauga mo Fakanofonofoga a te Malo kamata te faigamalaga, i te fakatokaga mea taua a te Malo mo ona fakamoemoega mo te sua lua tausaga mo te fakamafuliga o te fatokatokaga.

Nō reira, tēnā koutou katoa

Andrew Little, Minisita te Ola Lei

Te vaitau nei Te Lauga mo te Fakanofonofoga a te Malo e fakatonutonu ne ia te faifaiga fou o te ola lei kae fakatuu a mea taua fou, tapula, pena foki mo fakamoemoega mo faifaiga fou mo te ola lei mo tino kola e fakatupegina i Aotearoa New Zealand.

E faka maina atili nea fakamoemoega o te Malo e tau o fakagalue kae ke maua tapula i loto i faifaiga o te ola lei, e pena foki te mafai o iloa, kae fakateletele, kae ke lipoti.

Te vaitau nei Te Lauga a te Malo mo te Fakanofonofoga e saga tonu loa mo se lua

tausaga—mai ia lulai 2022 kia luni 2024—kae e onono foki ke fakavae mo se taimi tai leva atu o fakatonutonu mo ne tapula kola e fakamoemoegina ke fakagalue.

E fakatoka foki se fakamoemoega mo te Palani o te Ola Lei o Niusila, tela e fakamaina aitli iei te kesega o te ola lei o nisi fakapotopotoga ma faka galue a tapula a te Malo mo te galuega te ola lei ki tino Niusila katoa.

Mo te vaitau katoa tenei te Lauga te Malo mo Fakanofonofoga te pepa ka maua i luga ai te Ministry of Health uepisitee.

Mea taua

Te Lauga Fakanofonofoga a te Malo e ono vaega taua kae fakamuamua ke fakatakitaki ei te fakanofonofoga o te ole lei mo galuega fai.

Ke maua te fakapau i tulaga o mea maua ite ola lei

Tino mo olotou manakoga kesekese e pena foki tulaga e mafai ne latou o ui atu ke maua be fakatokaga lei mo te ola lei. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- Galue ke maua se ola lei mo te olaga saukatoa e seai se fakakesekese
- Fakamateaga o saolotoga mo tiute tauave o nisi koga nofo kola se katoatoa tulaga o galuega e fai kiei

Tausi fakalei a tino i olotou koga nofo

Puipuiga i koga nofo o tino, fesoasoani mo talavaiga ko vaega muamua kae taua, whānau-e fakamafa ki ei, e faka autu tonu ki tuu mo faifaiga kae e fano tonu mo olaga o tino—e pili ki koga e nofo iei, galuega mo koga tafao. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- Galuega fakalei te ola lei, aofia iei a tali fakafeagai, galuega tititolo, mo galuega i fakaimasaki, kae o matemate fakalei kae agai atu tulaga o nisi fakatokaga mo te tausiga o te ola lei
- Galuega te ola lei ke se faka soesa, kae ko tino ke pulu i te mafai ne latou o maua a galuega puipuigina

Fakamautino me e isi ne sene tutumau mo tulaga o te ola lei

A sene e faka aoga fakalei i auala e mafai ei o maua a tapula mo te ola lei o te fuainumela o tino kae mo tulaga o sene, nei mo aso mai mua. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- A mafuliga e mafai o lavea i auala kola e faka foliki ei te fakamataku i tulaga e fakasoko ei te tausiga o tino
- Fakatumau a polokalame mo mea taua konei e fakatuu nei

I loto loa Te Tiriti o Waitangi i fakanofonofoga o te ola lei

Māori e mafai o fai olotou malosī e uiga mo te ola lei mo olaga saukatoa kae ke mafai o isi se faka pauga o mea lei ke matea i te ola lei i auala kola e faka avanoa ko ke ola ei te kau Māori, ke ola lei kae tino Māori. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- Fakamalosi a tulaga fakatakitaki mo faia aofaga faka Māori
- Ke mafai o uke avanoaga o oko ki kaupapa Māori mo whānau-galuega

Ke atiake tino galue mo te ola lei mo aso mai mua

Ke atiake ke ola lei te malosī, tokouke a tino o tuu kesekese, kae ne tino galue e tumau kola e mafai o agai atu ki manakoga o tino mo whānau kae sui ne ia a fakapotopotoga o tino kola e galue ki ei. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- E puipuigina faka tuu mo faifaiga a galuega lei kae e fakavae kae faka autu i te ao Māori
- Pokotiaga ki tino galue o te ola lei ko foliki kii, ako tino galue foki ko lasi te lago malosī ki ei

Ke fakamoe te fakavae mo te lei o fakanofonofoga mo te ola lei i aso mai mua

Se tuu mo faifaiga fou mo ne mafauauga, ne fakavae i luga Te Tiriti, ka faite mo fakamalosi ei te saga tonu ki luga i tulaga o fakagata, puipuiga kae fakamalosi e olaga saukatoa o te tino mo whānau. I fakamafulifuliga o fakanofonofoga e tai fano penei:

- Ke galue fakatasi kae i te va taugasoa mo fakapotopotoga o tino, mo nisi fakapotopotoga aka
- Tino faka aoga, whānau mo fakapotopotoga o tino ke mafai o lagona olotou leo i te fakanofonofoga—fakalei a galuega fai ki tulaga o te paagatasi te maua ne latou mea e aumai ne fakanofonofoga, pena foki ki te lei o tulaga o galuega fai mo mea e maua